

Pere Coll i Milà

La Baixada de Sant Pau

Apunts històrics

*La Baixada
de Sant Pau*

Apunts històrics

Separata publicada en
motiu de la Festa Major
de Sant Pau de 2011

Introducció

Al bell mig de l'hivern, quan més fred fa, però alhora els valents ametllers comencen a treure la flor desafiant les fredorades tardanes, els ribetans fa moltes generacions que cada 25 de gener tenim una cita ineludible: apropar-nos a l'ermita de Sant Pau i celebrar en comunitat la Festa Major de Sant Pau.

La festa de Sant Pau, com la resta del folklore no ha estat estàtica, sinó que amb el temps ha anat evolucionant, adaptant-se a les necessitats i voluntats de cada temps, incorporant nous escenaris, nous actes, però al mateix temps sabent conservar els seus elements centrals i principals. Durant molts anys la festa major de Sant Pau també era coneguda com l'Aplec de Sant Pau, i els punts àlgids de la festa eren l'ofici del matí i les ballades o encants de coques que se celebraven a la plaça de l'ermita a la tarda. Centenars de persones, i fins i tot milers, provinents de tota la comarca s'acostaven a l'ermita per tal de gaudir de la festa i els dinars populars que se celebraven als voltants de l'ermita.

Aquest patró festiu amb els anys va anar evolucionant, perdent importància primer, els dinars populars típics dels aplecs i, posteriorment, les ballades o encant de coques que es feien a la tarda a la plaça de l'ermita. En deixar-se de fer, o perdre importància aquests dinars campestres, la

Ermita de Sant Pau, després de la nevada de Nadal de 1962

gent havia de tornar cap a casa, amb la qual cosa, a poc a poc, de manera involuntària es va anar configurant un nou acte: la Baixada de Sant Pau, després d'haver assistit a l'Ofici del matí. No serà fins al 1916 que la Baixada és recollida al programa oficial de la Festa, però de ben segur ja s'anava fent des de feia una bona colla d'anys.

Com en altres casos del folklore popular¹ un acte que comença sent secundari acaba convertint-se en l'eix central de la festa i avui en dia no podem entendre la Festa Major de Sant Pau sense aquesta anada i posterior baixada² de l'ermita, encara avui en dia, pel mig de les vinyes i per un camí de terra que dona a la festa un caire especial i únic per a tots aquells que la vivim i estimem intensament.

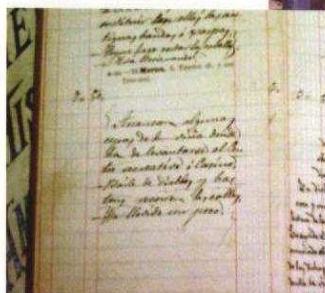
1. El fet casteller n'és un clar exemple. El seu origen el trobem en el ball de valencians, els quals en un moment del ball aixecaven una petita torreta. Aquesta, amb el temps va anar agafant importància per la rivalitat que s'establia amb altres agrupacions, fins a convertir-se en l'eix central dels castells i quedant en l'oblit la resta del ball.

2. A Ribes parlem d'anar i baixar de Sant Pau. En cap cas es parla de pujar o tornar de Sant Pau.

Justificació

El 21 de desembre del 2010 el Ple de l'Ajuntament de Sant Pere de Ribes va aprovar, per unanimitat, una moció en què es demanava iniciar els tràmits per

Alguns dels dietaris de
Josep Bertran i Miret
Foto: Pere Coll i Milà

"Arrancaron algunas
cepas de la viña donde
ha de levantarse el
Centro Recreativo
i Casino. Baile de
diablos y bastons
recorren las calles.
Ha llovido un poco."

Dietari de Josep Bertran i
Miret de 1882 (24 de gener)
Foto: Pere Coll i Milà

demanar a la Generalitat de Catalunya la inclusió de la Baixada de Sant Pau dins el catàleg d'elements festius patrimonials d'interès nacional, el grau màxim de reconeixement que s'atorga al patrimoni festiu de Catalunya. En aquesta categoria es troben festes de la rellevància de la Festa Major de l'Arboç, la Patum de Berga, la Festa del Pi de Centelles, les Falles d'Isil, la Festa Major de Solsona, les Festes de Santa Tecla de Tarragona, la Festa Major

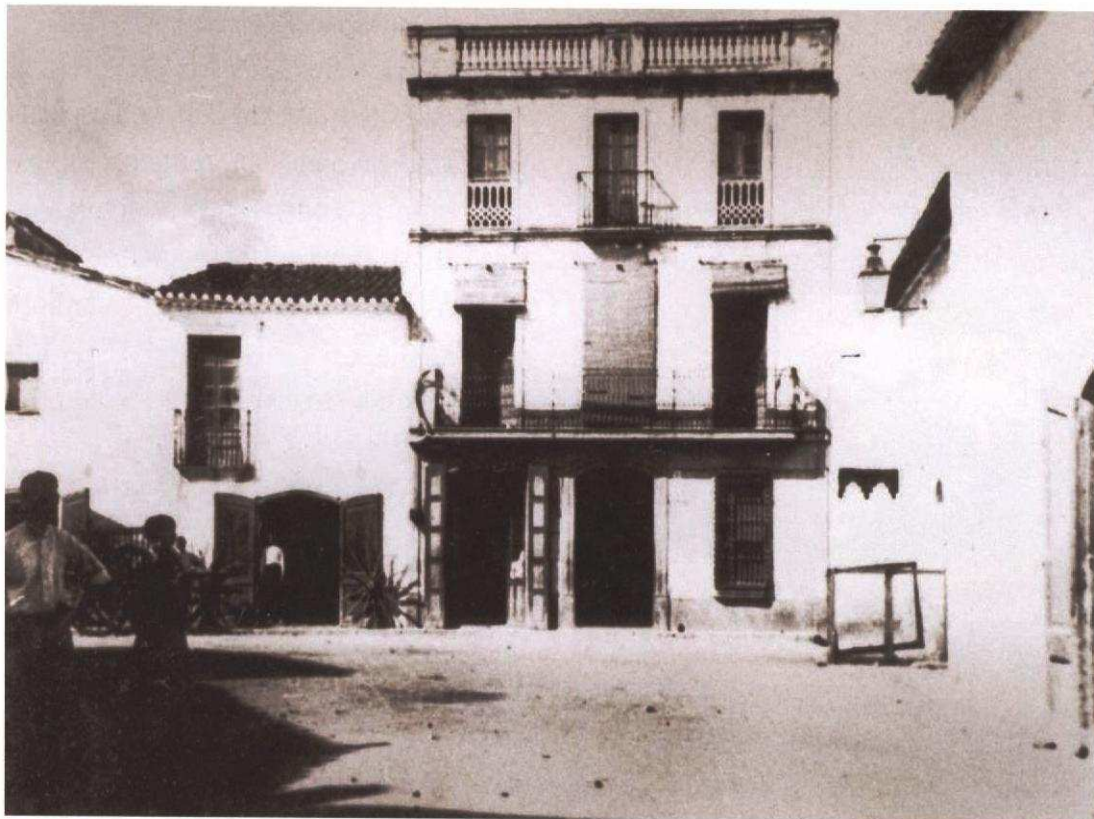
de Vilafranca del Penedès o el Carnaval de Vilanova i la Geltrú.

La Festa Major de Sant Pau, i en especial la Baixada de Sant Pau, reuneix amb escreix tots els requisits que es demanen i sols cal que tots ens creguem la seva importància i singularitat dins el patrimoni festiu català.

Aquest estudi se centra en un període en què la documentació és més aviat escassa ja que abasta, principalment, el període comprès entre les primeres referències de la celebració de Sant Pau i la primera dècada del segle XX, moment en què a Ribes hi ha una efervescència cultural i apareixen fins a quatre periòdics en pocs anys, *Montgròs*, *La Penya*, *La Veu de Ribes* i *Castell de Ribes*, que permeten tenir més informació sobre la vida social i festiva a casa nostra.

L'Arxiu Municipal de Sant Pere de Ribes, premsa escrita de finals del segle XIX i sobretot l'obra de teatre *L'Aplec de Sant Pau*, *Joguet bilingüe en un acte escrit en vers per N.N. en 1866*, recollit per Xavier Miret i Mestre, i els dietaris que Josep Bertran i Miret va escriure entre 1882 i 1902, han servit per donar cos a aquest treball.

Són d'agrair les facilitats donades per en Miquel Bertran, nét de Josep Bertran i Miret, que conserva i estima aquests dietaris, una veritable joia en què hi ha recollit el dia a dia del que passà a Ribes durant vint anys i que ha permès donar a conèixer

Plaça de la Puríssima Concepció, actual plaça de la Font, a finals del segle XIX. Durant molts anys aquesta plaça acollí les ballades de coques que es feien a Ribes per Sant Pere. No serà fins el 1906 quan s'inauguri la font modernista, obra de Josep Font i Gumà, que actualment hi ha a la plaça. Foto cedida per Josep Moya

noves referències de les festes majors i sobre la presència d'alguns balls populars i de versos a Ribes.

Aquests agraïments cal fer-los extensius al personal de la Biblioteca Manuel de Pedrolo i a l'Arxiu Municipal de Sant Pere de Ribes, que al llarg dels anys han recollit i conservat tota mena d'informació de caire local.

Aquest no és un treball tancat i de ben segur en un futur no gaire llunyà poden aparèixer noves informacions sobre els orígens de la festa de Sant Pau ampliant les consultes realitzades a l'Arxiu de Ribes, consultant altres diaris o fins i tot en arxius personals dispersos que en aquests moments no hem tingut a l'abast.

L'ermita de Sant Pau i el Ribes del segle XIX

No és aquest l'objectiu principal d'aquest treball, i més tenint en compte que per Sant Pau de 2009 Núria Martí publicà el treball *L'ermita i els orígens de la Festa* dins el programa de Festa Major en què abordava més àmpliament aquest aspecte. Amb tot sí que cal donar una sèrie de dades per demostrar l'antiguitat i l'estima que ha tingut i té Ribes per l'ermita de Sant Pau.

Documentada des del segle XV, el 1706 començaren les obres d'ampliació, però la Guerra de Successió provocà la seva paralització fins que foren repeses el 1744.

La Baixada de Sant Pau

*Ribes a finals del segle
XIX vist des del Castell.
En primer terme
hi ha Can Puig.
Al fons a la dreta
es pot veure el carrer
de la Mitja Galta,
actual carrer Torreta.
Foto cedida per
Josep Moya*

Fins al 1804 no foren acabades, i van donar com a resultat la fesomia de l'ermita que veiem avui en dia. Aquestes obres foren sufragades gràcies a les almoines i el treball desinteressat realitzat per moltes generacions de ribetans³, cosa que demostra la devoció que se sentia pel sant. La gent de Ribes va lluitar per evitar que Sant Pau passés a mans privades amb motiu de la desamortització de 1835, i l'ermita i les seves terres van ser declarades de propietat municipal el 23 de juliol de 1845⁴.

En aquell temps Sant Pere de Ribes era un nucli eminentment rural que no arribava als 2.000 habitants, amb moltes masies disperses pel seu terme municipal i petits nuclis de població com Vilanoveta,

les Torres o Puigmoltó. L'espai que actualment ocupa el poble de Ribes estava dividit en diferents nuclis, com ara Sota-ribes, les Planes, les Roques (inici del carrer del Pi), les Parellades, el Palou o el carrer de la mitja Galta (actual carrer Torreta), que a poc a poc es van anar unint gràcies al creixement demogràfic i econòmic de la segona part del segle XVIII, sobretot per la nova possibilitat de comerciar amb la resta de ports peninsulars (a partir de 1765) i amb Amèrica (a partir de 1778). Molts foren els ribetans que hi emigraren per fer diners, els quals sovint eren reinvertits al poble.

L'aprovació d'un Pla d'Eixample el 29 de juliol de 1880 serví per configurar el pos-

3. Coll, Fra Josep M^a.
*Noticia histórica. El Santuario
de San Pablo en San Pedro de
Ribas, eco de la predicación
del gran apóstol en
Tarragona. Programa de Sant
Pau de 1964*

4. Coll, Fra Josep M^a.
*Lucha contra la secularización
del Santuario de San Pablo
de Ribas. Programa
de Sant Pau de 1965*

terior creixement de Ribes, amb l'obertura de nous carrers i reservant espais per a un nou ajuntament, escoles i església⁵.

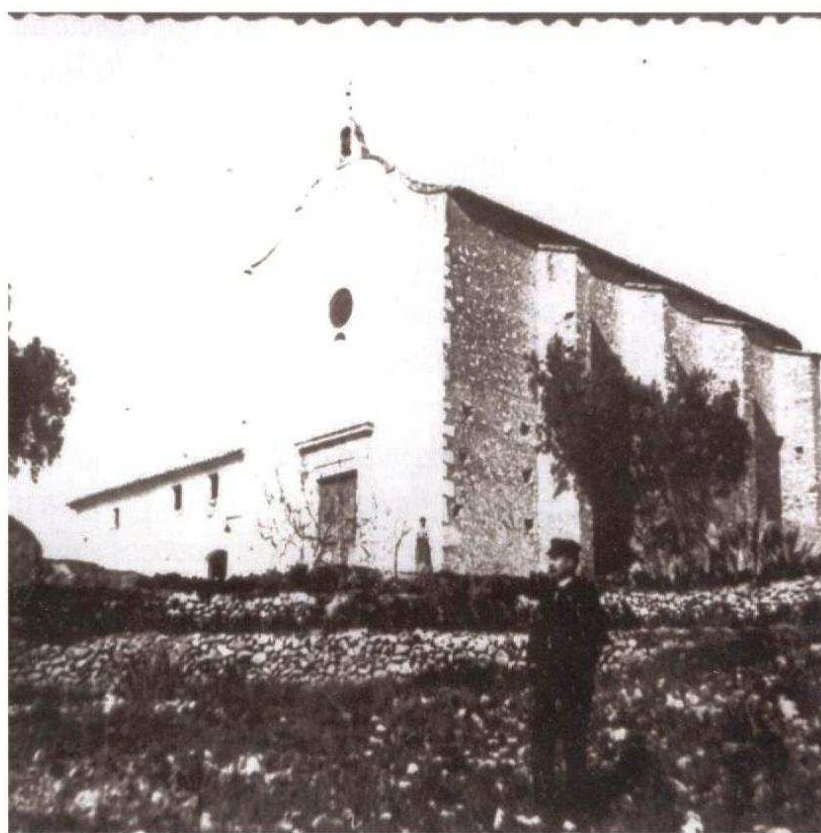
En anys posteriors es construí el Centre Recreatiu Casino (1883), el pont de la Palanca (1891), l'actual edifici de l'Ajuntament (1893) o l'Església Nova (1910). El 1898 arribà el telèfon, el 1905 l'aigua corrent a la plaça de la Font, mentre que perquè arribés la xarxa elèctrica caldria esperar fins al 1918⁶.

Primeres notícies sobre la festa

Els orígens de la festa a Sant Pau es perden en el temps i de ben segur són molt anteriors als que fins al moment hem pogut localitzar.

Sabem que del segle XVII daten textos de goigs idèntics als que es canten a Ribes per Sant Pau impresos a Barcelona, però no sabem en quin moment passaren a ser cantats en la nostra festa⁷.

No serà fins al 1818 que es tindrà plena constància de la celebració d'una festa a sant Pau, puix en un contracte pel lloguer de l'hostal de les Planes s'establia una clàusula per la qual s'informava a l'arrendatari, Joan Milà, que estava obligat a vendre carn de porc a la menuda, però que en *lo Dia de la Conversió de Sant Pau que es á 25 de Janer ó be qualsevol altre Dia que facian la festa de dit sant qualsevol podra vendren en la Plaza de dita*

*hermita qualsevol mercaderia accepta sal... i sense pagar res*⁸. Per tant, el dia de sant Pau qualsevol persona podia posar una parada a la plaça de l'ermita per vendre tota mena de mercaderies a la menuda sense pagar res, excepte sal. Una clàusula similar es troba en un altre contracte de 1830⁹ a nom del mateix llogater.

Per aquesta informació sabem que se celebrava la festa, però no sabem com era la celebració. Haurem d'esperar a les primeres cròniques periodístiques per començar a treure'n l'entrellat. El 1851 neix el *Diari de Vilanova* i ben aviat apareixen petites notícies que ens fan veure com devia ser la celebració. El 1854 la crònica ens explica que era un antic costum per a molta gent

Sant Pau a finals del segle XIX. Hi surt l'alcalde Pere Miret i Cerdà
Foto publicada a *La Penya* el 18 de gener de 1912

5. Arxiu Municipal de Sant Pere de Ribes. Llibre d'actes del ple de l'Ajuntament 1880

6. Carbonell i Grau, P. *El Ribes dels nostres avis*. Programa de Festa Major de Sant Pere de 1975

7. Miret i Mestre, Xavier; Coscollar Santaliesra, Blas i Ferret i Baig, Antoni. *Goigs de Ribes, Les Roquetes i Puigmoltó*. Sant Pere de Ribes, Els Xulius-CSR, 1998

8. Arxiu Municipal de Sant Pere de Ribes. Ll. 879.

9. Arxiu Municipal de Sant Pere de Ribes. Ll. 754. Correspondència 1830

de Vilanova anar a Sant Pau *con objeto de visitar la ermita de San Pablo, o disfrutar de la fiesta que en dicho pueblo se celebra*. Després de comentar el bon temps que feia ens informa dels desitjos de molts de *comer una morcilla por aquellos lugares pedregosos*, cosa que ens fa veure que la gent hi anava a passar el dia. Amb tot, no s'està de comentar que la gent cada vegada *se muestra más reacia a salir de Villanueva con el fin de pasar un día de campo y visitar, de paso, lugares piadosos y también de jolgorio, però que son bastantes las personas que este año han continuado tan antigua costumbre, desplazándose a San Pedro de Ribas y a la antedicha ermita, donde, con morcilla o sin morcilla, han pasado una jornada agradable*¹⁰.

Segons Xavier Miret i Mestre en aquest mateix any 1854 estaria situada la història que es narra a *L'Aplec de Sant Pau, Joguet bilingüe en un acte escrit en vers per N.N. en 1866*. En aquesta, se'ns mostra una festa a l'ermita de Sant Pau amb l'arribada de gent procedent de tots els pobles de la comarca, parades de menjar a la plaça, cosa que lliga amb els clàusules dels contractes de 1818, l'arribada de la gent per anar a ofici, amb el rector i l'Ajuntament al capdavant, acompanyats per la música i la gent del poble, l'ofici, la cantada dels goigs, la gent dinant per la muntanya, el posterior encant de coques i un final de festa a la nit a Ribes. En definitiva, una festa no gaire allunyada de la que vivim

actualment si no fos per la desaparició del dinar a l'ermita i l'encant de coques.

L'encant dels balls i la venda de les coques servia per a finançar la festa. Amb els diners que s'obtenien d'aquestes ballades de plaça es pagaven les despeses de l'ofici (el predicador, els escolans, l'orquestra, els ciris i els sacerdots) i les coques. No eren quantitats exorbitants el que s'obtenia en cada ballada, però alguna vegada s'havia arribat a pagar fins a 80 rals, 20 pessetes de l'època, per una ballada¹¹. Això feia que alguns anys la festa arribés a tenir beneficis, com passà el 1886 en què la festa de Sant Pau *ha dado por resultado sobrar 74 duros 3 pesetas, que se repartirán por partes iguales entre la ermita y asociación de beneficencia "Amigos de la Caridad"*¹². El 1898 sabem que les coques eren obra de la confiteria Duran i que es van vendre totes¹³.

Aquestes ballades no eren exclusives de Sant Pau, ja que també en tenim de documentades per Sant Pere. Així per Sant Pere de 1876 es féu ball i subhasta de tortas¹⁴, el 1877 *hubo las aconstumbradas danzas en la plaza de la Iglesia*¹⁵, mentre el 1886 no es poden fer per culpa de l'envelat que hi ha a la plaça de la Puríssima [de la Font], el 1900 es tornen a fer després d'anys sense celebrar-se¹⁶, el 1906 *a las cinch de la tarde hi hauran balladas y subasta de cocas a la Plassa de la Concepció, quals bailables corren a carrech de la tant ajustada or-*

10. Diari de Vilanova, 30 de gener de 1954. *Cien años atrás del Diario de Villanueva*

11. Dietari de Josep Bertran de 1897

12. Dietari de Josep Bertran de 1886

13. Dietari de Josep Bertran de 1898

14. Programa de Festa Major de Sant Pere de 1876

15. *Revista Suburense*, 8 de juliol de 1877

16. Dietaris de Josep Bertan de 18886 i 1900

questa "Els Noys", d'Olesa de Montserrat¹⁷ o el 1912 a les sis, a la Plassa de la Concepció, comensaran les típiques dances y encant de coques, executant els ballables l'orquestra "La Lira Vallense"¹⁸. Del 1859 sabem que la gent de Vilanova anava a la romeria que es feia a Sant Pau en tartanas, caballeria y borricamente montados, o bien «pedibus andando» i que infinidat de prójimos y prójimas fueron a buscar y hallaron algunas horas de solaz en la concurrida romería¹⁹, o el que és el mateix: que van gaudir amb la festa.

1860-1880. Primers balls populars: bastons i balls parlats

El 1862 tenim coneixement de la presència d'alguns balls populars provinents de Vilanova, no sabem quins, en la festa de Sant Pau, al mateix temps que sabem que s'interpretà la *Missa pastoril* del mestre de capella de Santa Maria de la Geltrú, Jaume Puig i Torrents²⁰. Potser aquests balls vilanovins foren acompanyats per alguns balls ribetans, però a dia d'avui no és més que una especulació ja que ens falten dades per confirmar-ho.

El 1865 se sol·licità permís per poder representar el Ball de Don Jacinto y Leonor, un ball de versos de temàtica cavalleresca, amb les seves corresponents disfresses i armes de foc, de cara a Sant Pau de l'any següent²¹.

L'any 1869, el registre de sortides de

Crònica de Sant Pere de 1877 signada per J.B. a la Revista Suburense de 8 de juliol de 1877, pag. 6. En ella es documenta per primera vegada la presència del antiquo ball de bastons, així com altres balls de carrer, i la celebració per primera vegada de la diada de Completes i de Difunts en la nostra festa major.

l'Ajuntament parla de *fiesta mayor* en un escrit de l'alcalde al comandant en què li demana la presència de guàrdies per l'ofici de Sant Pau, alhora que es convida el jutge de pau perquè vagi *al cortejo*. L'existència d'un seguici que duu a l'ermita ja s'interpreta en la lectura de l'obra de teatre *L'Aplec de Sant Pau*, però aquí ens en queda confirmada l'existència²². A aquest *cortejo* també es convida el rector²³ a prendre-hi part. Tot i la presència d'aquest

17. Bahuart, 23 de juny de 1906

18. La Peña, 28 de juny de 1912

19. Diari de Vilanova, 31 de gener de 1959. Cien años atrás del Diario de Villanueva

20. Diari Vilanova, 24 de gener de 1862, citat a Cuscó i Clarasó, Joan (1999). *Les músiques de la festa*. Ajuntament de Sant Pere de Ribes.

Sant Pere de Ribes, separata de la Festa Major de Sant Pau de 1999, pàg. 6

21. Miret i Mestres, Xavier. *Els balls de versos a Ribes. Notícies d'un antic element de la Festa Major*.

Ajuntament de Sant Pere de Ribes. Sant Pere de Ribes, separata de la Festa Major de Sant Pau de 1993, pàg. 5

22. Registre de sortides de l'Ajuntament dels anys 1854 a 1869. Assentaments dels dies 21 i 23 de gener de 1869, citat a COLLA GRAN. *Ball de bastons a Ribes. Passió, festa i tradició*. Ed.Arsis, Sant Pere de Ribes, 2003, pàg. 29

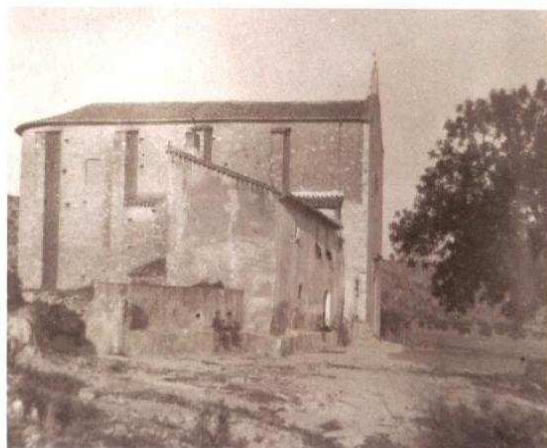
23. Cartes de 1875, 1878 i 1883 del rector a l'alcalde. Arxiu Municipal de Sant Pere de Ribes. Capsa 1767

La Baixada de Sant Pau

Ball de bastons per Sant
Pere de 1942.
El ball de bastons és el ball
més àmpliament
documentat al llarg de la
història i sols en comptades
ocasions no sortí
per festa major.
Foto cedida per la Colla
Gran del Ball de Bastons

Sant Pau a primers del
segle XX. L'era o placeta de
Sant Pau ha estat punt de
trobadia i de festa de moltes
generacions de ribetans.
Foto cedida per Josep Moya

incipient seguici el *Diari de Vilanova* no s'està de comentar que la romeria a Sant Pau ha anat a menys amb el pas dels anys²⁴.

Possiblement en aquest seguici ja hi va prendre part alguna colla de ball de bastons i per què no, algun altre ball popular, ja que per Sant Pere de 1877 una crònica escrita a la *Revista Suburense* de Sitges²⁵ per J.B., inicials que de ben segur corresponen al jove farmacèutic Josep Bertran, ens explica que *por la tarde de la vigilia del Santo recorrieron estas calles varios*

bailes callejeros sin que faltase entre ellos el antiguo de palitroques (bastons) con la tradicional dulzaina. No hi ha cap mena de dubte: el ball de bastons té una tradició més que centenària a Ribes i ja en aquell llunyà 1877 se'n parlava com d'*antiguo*. Una vegada documentada la presència del ball de bastons el repte és saber quins foren aquells altres *bailes callejeros* que els van acompanyar en la festa i que també surten englobats dins el genèric danzas en el programa de Sant Pere de l'any anterior²⁶.

Per Sant Pau de 1877 fou molta la gent que hi va haver a l'Aplech de Sant Pau alhora que l'orquestra anomenada *dels vells de Martorell* va fer *las delicias de los aficionados a Terpsícore, por la tarde en la plaza de la Ermita en la balladas, y por la noche de aquel día y del siguiente en el lindo entoldado levantado á un extremo del pueblo*²⁷.

Observem que en la festa no sols tenen

24. *Diari de Vilanova*,
3 de febrer de 1968. Cien años
atrás del Diario de Villanueva

25. *Revista Suburense*,
8 de juliol de 1877

26. Programa de Sant Pere
de 1876. Arxiu Municipal
de Sant Pere de Ribes

27. *Revista Suburense*,
4 de febrer de 1877

Ball de diables de Ribes, el 1952. Per Sant Pau de 1882 es troben documentats per primera vegada, però no serà fins el 1951 quan aquest tingui una continuïtat en el temps.
Foto cedida per Josep Moya

cabuda els actes religiosos, sinó que s'habiliten espais a cobert per a poder ballar durant les fredes nits d'hivern i s'allarga la festa en el temps fins al 26 de gener. Aquest creixement que experimenta la festa de Sant Pau, amb més actes, més balls populars i més balls nocturns, també el té la de Sant Pere. El 1877 se celebra per primera vegada la diada de Completes, la vigília al vespre, així com l'ofici de difunts, el 30 de juny i la nit de Sant Pere *inauguróse con un concurrido baile público un bonito Tívoli, que debido á la inciativa y genio emprendedor del Sr. Alcalde acaba de construirse en la parte mas céntrica de esta poblacion*.

En anys en què no s'aixecava l'envelat els balls nocturns es feien al mateix edifici de l'Ajuntament²⁸, però a partir del 1883 Ribes disposa d'un nou espai on celebrar els

balls de la Festa Major, el local del Centre Recreatiu Casino, inaugurat el 21 de gener de 1883. Posteriorment es crearan noves entitats, com el Centre Federal, que ajudaran a diversificar els actes i els espais. Sarsueles i balls són els espectacles nocturns més esperats i animats, sempre amb la presència de nombrosos forasters procedents dels pobles veïns²⁹.

Aquests espais sovint quedaven petits donada la gran aflluència de gent en tots els actes de la festa. El 1886 es parla de set mil les persones que es van aplegar a Sant Pau³⁰, una autèntica barbaritat si ho comparem amb el volum de població que aleshores tenien Ribes, Sitges i Vilanova. El 1896 des de Sitges escrivien que el dia de Sant Pau *la carretera que conduce á San Pedro de Ribas vióse concurrida, presentando el aspecto de un paseo recreativo*³¹,

28. Dietari de Josep Bertran de 1882

29. *La Voz de Sitges*, 28 de gener de 1894

30. Dietari de Josep Bertran de 1886

31. *La Voz de Sitges*, 26 de gener de 1896

Diablessa, àngel, angelet i llucifer del ball de diables de Ribes per Sant Pau de 2009. El 1995 la colla es va reestructurar tot incorporant la figura de l'àngel i la diablessa. També es feren uns vestits nous, obra de Manel Font i Milà.
Foto Josep Juliachs i Coll

32. Baluart, 29 de gener de 1911

33. Dietaris de Josep Bertan de 1882 i 1890. El 1890 també surten els bastons i els ball de malcasats.

34. DD.AA. *El Ball de diables de Ribes*. Ajuntament de Sant Pere de Ribes. Separata del programa de la Festa Major de Sant Pere 1995

35. Puig i Roig, Pere. *La festa major gran de Ribes en les darreries del segle passat*. Ajuntament de Sant Pere de Ribes, programa de Sant de 1972

36. Es refereix a l'actual plaça de la Font, on vivia i tenia la farmàcia en Josep Bertran i Miret

37. El ball de Juan Portela era un ball de bandolers, mentre els malcasats era de caire satíric. Dietari de Josep Bertan de 1886

38. Dietari de Josep Bertan de 1886

39. Dietari de Josep Bertran de 1889

mentre el 1911 ens informen que foren molts sitgetans els que s'hi desplaçaren en tota mena de carruatges i a peu³².

1880-1900. Es diversifiquen els balls populars

A mesura que passen els anys cada vegada són més nombrosos i diversos els balls populars i de versos que prenen part en les nostres festes majors.

El ball de diables sabem que van sortir per Sant Pau de 1882 i Sant Pere de 1890³³, aquestes són les primeres referències que tenim d'aquest ball a casa nostra³⁴. Tot i que Pere Puig i Roig³⁵ comenta que si alguna vegada s'havien representat durant el segle XIX devien ser de Sitges o Vila-

franca no podem descartar que fossin de Ribes, igual com eren de Ribes els que feien la resta de balls parlats.

El 1886, per Sant Pau, los bailes callejeros Juan Portela y malcasats recorren estas calles, teniendo el primero adornado de pinos esta plaza³⁶ para la representación de sus históricos sucesos³⁷. Per Sant Pere del mateix any els bastons, junt amb altres balls, tornen a sortir³⁸, així com per Sant Pere de 1889, en què la tarda de la vigília el baile de palitroques o bastons recorre las masías al son de dos dulzainas³⁹. Aquí tenim una nova referència a d'un dels actes més tradicionals de la festa actual, l'anada per les masies que cada vigília fa la Colla Gran del Ball de Bastons.

Per Sant Pau de 1892 són les Gitanes les

que recorren els carrers de Ribes acompanyades del ball de bastons⁴⁰, mentre que per Sant Pere seran el Ball de Voluntaris, Don Jacinto y doña Leonor i, novament, els bastons⁴¹.

Per Sant Pau de 1893 tornem a documentar les Gitanes, aquest cop acompanyades pel ball de les Criades⁴², un ball de caire satíric que Pere Puig i Roig havia documentat en la seva infància, però del qual no teníem cap constància fins a dia d'avui⁴³.

El Ball de Sant Pau, en què es narra la història de Pau, Pere i Tecla en l'origen del cristianisme, el trobem documentat per primera vegada per Sant Pau de 1894⁴⁴, quan acompanyà els tradicionals bastons. El 26 de març de 1894 es va organitzar una missa a Sant Pau *a cargo de la colla de los del ball de San Pau, que la prometieron de lo sobrante que recaudaron por la fiesta mayor de San Pablo*.⁴⁵

El 1895 seria el torn del ball de Santa Margarida, en què es narrava la vida de la santa, titular d'una capella desapareguda durant el segle XIX a la zona de Miralpeix, acompanyat per una *gaita y tamboril* i el Sant Pere de 1901 el ball de cabeçuts⁴⁶.

El ball de bastons és, de llarg, el que més vegades pren part a la festa i fins i tot per Sant Pau de 1898 en van arribar a sortir tres colles, *que han recorrido las calles y han acompañado á las autoridades á la ermita. Uno de ellos era de chiquillos*⁴⁸. Veiem que tenir moltes colles de bastons

no és una cosa de nova creació sinó que fa més de 100 anys ja passava.

Amb tot, alguns anys els ribetans es queden sense poder gaudir de balls populars, com és el cas del Sant Pau de 1887, 1896 i 1901 o el Sant Pere de 1897 i 1898⁴⁹. En aquests anys les cròniques consultades solen fer referència al fet que hi ha menys ambient al carrer que en edicions en què sí hi prenen part.

*Baixada de Sant Pau dels quatre cabeçuts adquirits el 1916
Foto cedida per Josep Moya*

40. *L'Eco de Sitges*, 13 de gener de 1892

41. *L'Eco de Sitges*, 7 de juliol de 1892

42. Dietari de Josep Bertran de 1893

43. Miret i Mestres, Xavier. *Els balls de versos a Ribes*, op.cit, pàg.6

44. Aquest ball es tornaria a representar el 1912, 1973 i 1987, sempre per Sant Pau

45. Dietari de Josep Bertran de 1894

46. dietari de Josep Bertran de 1895

47. Callao, Ester. *El Ball de cabeçuts de Ribes*. Una tradició perduda: recuperem-la!, 2007

48. Dietri de Josep Bertran de 1898

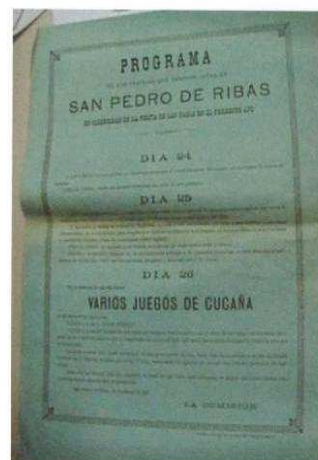
49. Dietaris de Josep Bertan de 1887, 1896, 1897, 1898 i 1901

La festa major de Sant Pau al tombant del segle XX

Si el temps o les malalties no ho impedié⁵⁰, sempre era molta la gent que es desplaçava fins a Sant Pau, en especial a la tarda, quan tenia lloc el moment de les ballades o encant de coques. Amb tot, segons es desprèn de les fonts consultades, a partir del darrer terç del segle XIX deixem de tenir coneixement dels dinars populars que als voltants de l'ermita se celebraven anys enrere.

De 1881 procedeix el programa més antic de la Festa Major de Sant Pau que ha arribat fins als nostres dies. Això ens permet saber quina era la programació que tenia la festa d'aquell any. El dia 24 de gener, la vigília, repic de campanes i a la tarda sortida dels balls populars. El dia 25, dia de Sant Pau, en fer-se de dia, repic de campanes, morterets i sortida dels balls populars. A dos quarts de deu, anada a Sant Pau amb sortida des de l'Ajuntament. A la tarda l'encant de coques i a la nit, ball⁵¹. A dia d'avui no sabem quins foren els balls populars que van sortir aquell any, però de ben segur els bastons n'eren uns.

Com es pot observar el programa d'actes no difereix gaire del que tenim avui en dia. El 24, la vigília, la festa s'inicia amb un fort repic de les campanes de la Parròquia, situada fins al 1910 a l'Església Vella, a les quals en alguna ocasió s'hi havia afegit la campana de l'ermita de Sant Pau⁵². També,

Programa de Sant Pau de 1881

en algunes ocasions s'hi afegien elements pirotècnics, com ara morterets el 1895 i 1905. Posteriorment tenia lloc la cercavila de la tarda, en què es propagava l'alegria de la festa pels carrers i masies de Ribes. No sols els bastons anaven per les masies sinó tots els balls populars, segons testimonia la crònica del periòdic *La Penya* posterior a Sant Pau de 1913: *Sense cap incident que lamentar, en la tarde de la vigília, els balls de Bastons y dels Diables seguiren la ruta acostumada per els caserius y masies, comensant l'animació propia del prólec de la festa.*

Els actes centrals tenien lloc el dia 25 de gener, com avui en dia. La matinal per despertar els veïns i recordar que era dia de festa grossa, en horaris tan intempestius com les 5 de la matinada⁵³. Tot seguit l'anada cap a Sant Pau, entre les nou i les deu del matí depenent de l'any, amb l'Ajuntament en corporació, acompanyat pel jutge municipal, capellans, orquestra i balls populars.

En arribar a Sant Pau tenia lloc l'ofici

50. El 1890 una epidèmia de grip va afectar de manera important Ribes i va deslluir la festa, mentre que el 1900 la diftèria i el tifus en foren els responsables. Dietaris de Josep Bertran de 1890 i 1900

51. Programa de Sant Pau de 1881. Consultat a l'arxiu Municipal de Sant Pere de Ribes es trobava, en el moment de la consulta, 2002, entre documentació comptable.

52. Baluart. 21 de gener de 1905

53. *La Penya*, 18 de gener de 1912

Baixada de Sant Pau de 1948. El drac vell obre la cercavila, seguit pels cabeçuts i el ball de bastons. Els diables no s'incorporaran a la festa fins el 1951 i els gegants fins el 1952.

Foto cedida per Josep Moya

solemne i cantat, amb acompanyament d'una orquestra de renom i cantors reputats o procedents de la capital⁵⁴ i la cantada dels goigs del sant. El 1901 sabem que l'orquestra va costar 100 pessetes, que foren entregades a Pedro Coll i Bertran, administrador de Sant Pau⁵⁵. Algunes de les orquestres que van prendre part en l'ofici de Sant Pau foren: *Vells de Martorell* (1877), *Vells del Vendrell* (1878), *Orquestra de Vilafranca* (1883), *Orquestra Camps de Vilafranca* (1884, 1885), *Orquesta del sr. Garcia de Vilafranca* (1888), orquesta de Sant Sadurní (1891, 1893, 1897), *La Villanovesa* (1894), *Orquestra del Sr. Colomer*, de Vilafranca (1898), *La Catalana de Granollers* (1905), *La Lira Vallense* (1912), *La Moderna de Granollers* (1913) o *Joventut Ribetana* (1916).

A la tarda del dia de Sant Pau, normalment

al voltant de les quatre de la tarda, es continuen celebrant les tradicionals ballades de coques a la placeta de l'ermita, sent el 1912 *inmensa la gernació qu'hi assistí, especialment a la tarde en que tot el trajecte de l'ermita era una corrúa de gent qu'anava y venia, aguantantse l'animació fins al cayent de la tarde*⁵⁶. Sols el mal temps podia fer la guitza a aquest acte tan arrelat, però sempre hi havia alguna solució o altra per no perdre's la ballada. Així, el fort vent obligà a suspendre les ballades de 1902, i van ser traslladades *mes tart al saló de ball del Casino quin local quedà en un instant plé de gom á gom*⁵⁷, mentre que el 1909 *a causa del mal temps (...) tingueren de ser sospeses les festes religioses y profanes anunciades pera dit dia [de Sant Pau], i l'ofici va ser traslladat a l'endemà*⁵⁸.

54. Baluart, 19 de gener de 1902

55. Arxiu Municipal de Sant Pere de Ribes. Llibre d'actes del ple de l'Ajuntament 1901

56. La Penya, 1 de febrer de 1912

57. Baluart, 2 de febrer de 1902

58. Baluart, 31 de gener de 1909

La Baixada de Sant Pau

El Ball de les Gitanes es troba documentat per Sant Pau de 1892 i 1893, però no serà fins el 1980 quan tingui una presència continuada. Per Sant Pere de 2007 una de les colles va experimentar una transformació important, tot incorporant els versos i un punt de teatralitat en el ball, típic dels balls parlats.

Foto: Mercè Soler i Vilà

Amb els anys les colles de bastons van créixer en número fins a sortir-ne 16 en algunes festes majors dels anys noranta. Baixant de Sant Pau, el 2008.

Foto Josep Juliachs i Coll

Una de les primeres colles del ball de cintes, Sant Pau de 2000. Presents en les nostres festes majors des de 1998, el ball de cintes és una variant del ball de les gitanes.

Foto família Valls Capdet

Tot i que el 1881 no hi hagué castell de focs, en alguna ocasió servia per tancar els actes més tradicionals. Aquest és el cas del Sant Pau de 1895 en què es va disparar en la plaza del Casino [actual pl. Marcer] *un variado castillo de fuegos artificiales ante numerosísima concurrencia, terminando con una apoteosis de campanil de la casa consistorial*. L'actual edifici de l'Ajunta-

ment s'havia estrenat el 1893. El 1902, tot i el mal temps, es disparà un castell de foc que *passà completament desapercbut de la major part de vehins; donchs excepte'ls que'l podian veure desde sas casas, seguramente no'l presenciaven dugas centas personas*⁵⁹.

La festa es tancava amb balls públics, balls de societat, sarsueles i d'altres espectacles teatrals a les seus de les entitats durant un parell de dies més.

Primeres referències de la baixada

Durant el darrer terç del segle XIX perdem tota referència als dinars, típics dels aplecs, que es feien durant la primera meitat de segle als voltants de l'ermita el dia de Sant Pau. La seva desaparició devia ser un procés gradual, en què cada vegada eren menys els que optaven per quedar-se a dinar als voltants l'ermita i més els que preferien fer-ho a casa. Això comportava que la gent una vegada finalitzat l'Ofici enfilés el camí de baixada cap a Ribes per anar a dinar. Entre els que havien de baixar, a més de les autoritats també hi havia la gent dels balls populars⁶⁰. Amb els anys aquesta baixada, inicialment improvisada i fins i tot desorganitzada, va anar prenent forma fins a convertir-se en el punt àlgid de la festa actual.

No serà fins al 1916 que es reculli la baixada de Sant Pau en un programa oficial de la

59. Bahuart, 2 de febrer de 1902

60. El 1899 sabem que el ball de bastons acompanya el clero, les autoritats municipals i l'orquestra, mentre el 1912 són uns genèrics balls populars els que fan l'anada a l'Ofici

festa major, quan en acabat l'Ofici, les autoritats seràn acompanyades per dita orquestra [Joventut Ribetana] i balls populars [balls de bastons, diables i drac] a la Casa del Poble⁶¹.

Amb tot, el 1895 Josep Bertran i Miret recull al seu dietari que *al salir del Oficio el Ayuntamiento y al entrar en la Casa Consistorial un pirotécnico italiano ha hecho diez salvas de morteretes*. Aquesta informació no deixa marge a la interpretació: les autoritats surten de l'Ofici, que es fa a Sant Pau, i fan la baixada des de l'ermita, per una vegada arribats a l'Ajuntament ser rebuts amb un esclat de morterets. Sigui aquest un fet puntual o no, la Baixada de Sant Pau s'estava gestant a finals del segle XIX i serà durant el segle XX quan s'acabarà de consolidar i prendre la forma que té en l'actualitat.

Amb els anys altres balls populars s'han afegit al seguici festiu: gegants, Drac de tres caps, panderetes, panderos, cercolets,

cascavells, pastorets, ball de cintes... L'encant de coques va acabar desapareixent durant els anys 30 del segle XX i en recuperar-se la festa major de Sant Pau, després de la Guerra Civil, una ballada de sardanes va prendre el seu lloc. El 1999 fou el darrer any en què es ballaren sardanes a la plaça de l'ermita per la festa major. Els canvis en el model festiu, la dificultat creixent d'encaixar la festa entre setmana o el quasi solapament amb l'exhibició dels balls populars per culpa de l'excessiva durada són alguns dels motius que provocaren la desaparició d'un acte que havia estat el centre de la festa durant quasi dos segles.

Amb tot, Sant Pau és una festa ben viva, celebrada de manera ininterrompuda, amb el parèntesi obligat dels conflictes militars, des de fa més de 200 anys i que ha sabut adaptar-se als nous temps, sense caure en l'oblit com tantes altres festes o aplecs de les nostres terres.

Sant Pau de 1972. Durant els anys seixanta i setanta són molts els balls populars que s'incorporen a la festa. El drac de tres caps ho farà el 1972, mentre el 1963 ho havien fet els cercolets, el 1969 els pastorets i el 1971 les panderetes
Foto cedida per Josep Moya

61. Programa de San Pau de 1916

Bibliografia

CALLAO, Ester. *El Ball de cabeçuts de Ribes. Una tradició perduda: recuperem-la!* Ajuntament de Sant Pere de Ribes. Separata del programa de la Festa Major de Sant Pau 2007

CARBONELL i GRAU, P. *El Ribes dels nostres avis*. Programa de Festa Major de Sant Pere de 1975

CARBONELL i GRAU, Pere (2003). *Ball de Sant Pau. Recollit i versificat per Pere Carbonell i Grau*. Ed. Arsis, Sant Pere de Ribes

COLL, Fra Josep M^a. *Lucha contra la secularización del Santuario de San Pablo de Ribas*. Programa de Festa Major de Sant Pau de 1965

COLL, Fra Josep M^a. *Noticia històrica. El Santuario de San Pablo en San Pedro de Ribas, eco de la predicación del gran apóstol en Tarragona*. Programa de Festa Major de Sant Pau de 1964

CUSCÓ i CLARASÓ, Joan (1999). *Les músiques de la festa*. Ajuntament de Sant Pere de Ribes. Sant Pere de Ribes, separata de la Festa Major de Sant Pau de 1999

DD.AA. (2003). *Ball de bastons a Ribes: passió, festa i tradició*. Ed. Arsis, Sant Pere de Ribes

DD.AA. *El Ball de diables de Ribes*. Ajuntament de Sant Pere de Ribes. Separata del programa de la Festa Major de Sant Pere 1995

M.M. i B. "El primer drac de Ribes" a Montgròs, núm. 17, juny de 1985, pàg.11

MARTÍ i PAGÉS, Núria (2009). *L'Ermita i els orígens de la festa*. Ajuntament de Sant Pere de Ribes. Separata del programa de Festa Major de Sant Pau 2009

MIRET i MESTRE, Josep; FERRET i BAIG, Anton; MIRET i MESTRE, Xavier (2010). *Un segle de l'Església Nova de Ribes (1910-2010)*. Ajuntament

de Sant Pere de Ribes. Separata del programa de la Festa Major de Sant Pere 2010

MIRET i MESTRE, Xavier. *Els balls de versos a Ribes. Notícies d'un antic element de la Festa Major*. Ajuntament de Sant Pere de Ribes. Sant Pere de Ribes, separata de la Festa Major de Sant Pau de 1993

MIRET i MESTRE, Xavier. *L'Aplec de Sant Pau, Joguet bilingüe en un acte escrit en vers per N.N. en 1866*. Ajuntament de Sant Pere de Ribes. Sant Pere de Ribes, separata de la Festa Major de Sant Pau de 1992

MIRET i MESTRE, Xavier; COSCOLLAR SANTA-LIESTRA, Blas i FERRET i BAIG, Anton. *Goigs de Ribes, Les Roquetes i Puigmoltó*. Sant Pere de Ribes, Els Xulius-CSR, 1998

PALACIOS, J.L. (coord). *Sant Pere de Ribes. Recull d'informació sobre el municipi*. Ajuntament de Sant Pere de Ribes, 1999

SOL i BROS, Sergi (1997). *XXVè Aniversari del Drac de Tres Caps*. Ajuntament de Sant Pere de Ribes. Sant Pere de Ribes, separata de la Festa Major de Sant Pau de 1997

Prensa i arxius consultats

Baluart

Castell de Ribas

Diari de Vilanova

Eco de Sitges

La Penya

La Voz de Sitges

Montgròs (1984-1989)

Revista Suburense

Arxiu familiar de Miquel Bertran

Arxiu Municipal de Sant Pere de Ribes

Biblioteca Manuel de Pedrolo

Agraïments

Gerard Coll Milà i Anton Ferret i Baig pels seus comentaris crítics sobre el present estudi que han ajudat a veure la llum allà on hi havia ombres; Josep Moya, Josep Juliachs i Coll, família Valls Capdet i Colla Gran de Bastons de Ribes per les fotografies que il·lustren el present treball; Carles Miret Massó i Núria Martí i Pagès per les ganes d'ajudar; tot el personal de la Biblioteca Manuel de Pedrolo de Ribes; Miquel Bertran i Cuadras per obrir-me les portes de casa seva i deixar-me consultar els dietaris familiars; i sobretot a la meva dona, la Mercè, i les meves filles, la Laia i la Foix, per haver-me suportat durant els darrers mesos.

La Baixada de Sant Pau

Apunts històrics

Ajuntament
Sant Pere de Ribes